

СУДОВИЙ ЗБІР У ПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ, ЯКІ РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

JUDICIAL FEE IN THE RIGHTS OF PROTECTION OF REAL RIGHTS TO LAND, WHICH ARE CONSIDERED IN THE ORDER OF CIVIL PROCEEDINGS

Шабалін А.В., к.ю.н., адвокат,
керівник сектору узагальнення експертної та судової практики
Центру експертних досліджень

*Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України*

Стаття присвячена дослідженню особливостей сплати судового збору у справах про захист речових прав на землю, які вирішуються в порядку цивільного судочинства. Основними засадами цивільного правосуддя визначено, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, а отже, питання сплати судового збору є одним із ключових у реалізації права на суд заінтересованою особою. Це стосується й захисту речових прав на землю, які вирішуються в порядку цивільного процесуального провадження. Вказується, що розмір судового збору, як і сам судовий збір, є тим економічним бар'єром, який дає змогу нівелювати подання необґрунтованих позовів, а також вказана плата спрямована на забезпечення судової гілки влади. Аналіз судової практики справ про захист речових прав на землю, які розглядаються за правилами цивільної юрисдикції, дає змогу дійти висновку, що у таких справах судовий збір має градацію залежно від заявлених вимог. Так, справи, пов'язані із захистом права власності на земельну ділянку, є судовими справами майнового характеру, оскільки позивач просить суд встановити (визнати) титул власника щодо певного майна (земельної ділянки). До справ майнового характеру належать і справи про витребування майна із незаконного володіння, наприклад повернення земельної ділянки з незаконного володіння; важливою ознакою справ майнового характеру є наявність вартісної оцінки спірного майна. Вказується, що, виходячи з практики та нормативних положень, з метою визначення вартості спірної земельної ділянки доцільно використовувати саме експертну грошову оцінку, оскільки нормативна оцінка може використовуватися для виключних випадків, які вище були означені (оподаткування, державного мита при міні тощо). Обґрунтовується, що на практиці є необхідність у визначенні загальних правил визначення розміру пропорційності сплати судового збору відповідно до задоволених позовних вимог. У плані зазначеного корисним буде не внесення законодавчих змін, а формування відповідної єдиної правової позиції Верховного Суду. Також вказується про доцільність внесення змін до Закону України «Про судовий збір», якими звільняються від нього власники земельних часток (паїв) під час позову про захист речових (майнових) прав на відповідні земельні ділянки, які виділені в натурі (на місцевості) та право на які оформлено відповідно до закону.

Ключові слова: суд, судовий збір, захист речових прав на землю в порядку цивільного судочинства.

The article is devoted to the study of the peculiarity of the payment of court fees in cases of protection of property rights to land, which are resolved in civil proceedings. The basic principles of civil justice determine that the task of civil justice is a fair, impartial and timely consideration and resolution of civil cases in order to effectively protect violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals, rights and interests of legal entities, state interests and , the issue of payment of court fees is one of the key in the exercise of the right to court by the person concerned. This also applies to the protection of real rights to land, which are resolved in civil proceedings. It is stated that the amount of the court fee, as well as the court fee itself, is the economic barrier that allows to level the filing of unfounded lawsuits, and this fee is aimed at providing the judiciary. An analysis of the case law of cases on the protection of property cases on land, which are considered under the rules of civil jurisdiction, allows us to conclude that in such cases, the court fee is graded depending on the stated requirements. Thus, cases related to the protection of land ownership are court cases of a property nature, as the plaintiff asks the court to establish (recognize title of owner in relation to certain property (land). Property cases also include cases of recovery of property from illegal possession, for example, the return of land from illegal possession, an important feature of property cases is the presence of a valuation of the disputed property. It is indicated that based on practice and regulations, in order to determine the value of the disputed land, it is advisable to use expert monetary valuation, as the regulatory valuation can be used for exceptional cases, which were mentioned above (taxation, state duty on mines, etc.). It is substantiated that in practice there is a need to determine the general rules for determining the amount of proportionality of payment of court fees in accordance with the satisfied claims. In view of the above, it will be useful not to make legislative changes, but to form a corresponding unified legal position of the Supreme Court. It also indicates the expediency of amending the Law of Ukraine «On Court Fees», which release the owners of land shares (units) when filing a claim for protection of property (property) rights to the land, which are allocated in kind (on the ground) and the right to which issued in accordance with the law.

Key words: court, fee, protection of real rights to land in the order of civil justice.

Вступ. Дослідження процедури судового захисту порушеного речового права на землю є неможливим без дослідження всіх процесуальних аспектів вказаної категорії цивільних справ. Це стосується й питань сплати судового збору, яка є обов'язковою під час вирішення кожної цивільної справи. У цьому плані є низка питань як практичного, так і теоретичного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питанню дослідження процесуальних витрат, зокрема й судового збору, були присвячені роботи таких науковців, як: С.С. Бичкова, К.В. Гусаров, В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, А.В. Шабалін, М.Й. Штефан, О.О. Штефан, С.Я. Фурс та інші.

Ці роботи мають загальний характер дослідження або присвячені особливостям сплати судового збору в окремих категоріях цивільних справ. Нині є необхідність у дослідженні питань сплати судового збору у цивільних

справах, пов'язаних із захистом порушених речових прав на землю, з огляду на актуальність проблематики таких спорів як у теорії, так і на практиці.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних питань, пов'язаних зі сплатою судового збору у справах про захист речових прав на землю, які вирішуються за правилами цивільного судочинства.

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій щодо подальшого наукового розроблення теми, а також достовірність результатів забезпечено використанням сукупності філософських, загальних і спеціальних наукових методів, що використовуються у правових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Основними засадами цивільного правосуддя визначено, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із

метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України, далі – ЦПК України).

Відповідно до ст. 133 ЦПК України судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. Розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом. [1].

Статтею 1 Закону України «Про судовий збір» визначено, що судовий збір – це збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених цим Законом. Судовий збір включається до складу судових витрат [2].

Питання сплати судового збору є одним із ключових у реалізації права на суд заінтересованою особою.

У дослідженні TNS Opinion for the European Commission (TNS Євробарометр для Європейської Комісії, дослідження від 27.05.2008) вказується, що доступ до правосуддя в інших країнах-членах ЄС сприймається мешканцями (громадянами) ЄС як складніший (опитано було більш ніж 26 800 респондентів у країнах-членах ЄС), ніж у власній країні. Одним із факторів є вартість судової процедури, у тому числі й вартість державного мита (судових витрат) [3].

Цілком зрозуміло, що питання сплати судового збору є актуальним і для українського цивільного судочинства. Розмір судового збору, як і сам судовий збір, є тим економічним бар'єром, який дозволяє нівелювати подання непогрунтованих позовів, а також вказана плата спрямована на забезпечення судової гілки влади.

Також у визначенні розміру судового збору повинна бути економічна розумність із метою забезпечення реалізації права особи звернутися до суду у разі порушення її суб'єктивного права. Це стосується і справ про захист речових прав на землю, які розглядаються й вирішуються в порядку цивільного судочинства.

У ч.ч. 1, 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» визначено, що судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом станом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі. Так, за подання фізичною особою до суду позовної заяви майнового характеру ставка судового збору становить 1% ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; для юридичних осіб – 1,5% ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. За подання до суду позовної заяви немайнового характеру фізичною особою, – 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо позов подано юридичною особою або фізичною особою – підприємцем, то судовий збір становить 1 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2].

Аналіз судової практики справ про захист речових прав на землю, які розглядаються за правилами цивільної юрисдикції, дає змогу дійти висновку, що у таких справах судовий збір має градацію залежно від заявлених вимог.

Так, справи, пов'язані із захистом права власності на земельну ділянку, є судовими справами майнового характеру, оскільки позивач просить суд встановити (визнати) титул власника щодо певного майна (земельної ділянки). До справ майнового характеру належать і справи про витребування майна із незаконного володіння, наприклад повернення земельної ділянки із незаконного володіння. У таких випадках розмір судового збору становить 1% ціни позову,

але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; для юридичних осіб – 1,5% ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Важливою ознакою справ майнового характеру є наявність вартісної оцінки спірного майна.

Справи, пов'язані із усуненням існуючого порушення відповідного речового права на земельну ділянку, якщо відсутній спір щодо права власності, наприклад усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою, є справами немайнового характеру. У таких справах судовий збір становить: за подання позовної заяви, яка подана фізичною особою, – 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а якщо позов подано юридичною особою або фізичною особою – підприємцем, то судовий збір становить 1 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Вищевикладене підтверджується й узагальненою судовою практикою. Так, у п. 15 Постанови Пленуму вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 17.10.2014 № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» (є чинною) вказується, що розмір судового збору за подання позовної заяви про визнання права власності на майно або його витребування (у тому числі з урахуванням положень, передбачених частиною п'ятою статті 216, статтею 1212 ЦК тощо) визначається з урахуванням вартості спірного майна, тобто як зі спору майнового характеру. До позовних заяв немайнового характеру відносяться вимоги, які не підлягають вартісній оцінці (наприклад, якщо позовну заяву про визнання договору (правочину) недійсним подано без вимоги застосування наслідків, передбачених статтею 216 ЦК). За подання до суду таких заяв сплачується судовий збір згідно з підпунктом 2 пункту 1 частини другої статті 4 Закону № 3674-VI [4].

У справах, пов'язаних із захистом речових прав на землю, наприклад у справах про захист права власності, на практиці є необхідність у визначенні вартості спірної земельної ділянки. І тут є певні підходи.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оцінку земель» грошова оцінка земельних ділянок залежно від призначення та порядку проведення може бути нормативною і експертною. Нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, державного мита під час мінї, спадкування (крім випадків спадкування спадкоємцями першої та другої черги за законом (як випадків спадкування ними за законом, так і випадків спадкування ними за заповітом) і за правом представлення, а також випадків спадкування власності, вартість якої оподатковується за нульовою ставкою) та даруванні земельних ділянок згідно із законом, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, вартості земельних ділянок площею понад 50 гектарів для розміщення відкритих спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд, а також під час розроблення показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. Експертна грошова оцінка земельних ділянок та прав на них проводиться з метою визначення вартості об'єкта оцінки. Експертна грошова оцінка земельних ділянок використовується під час здійснення цивільно-правових угод щодо земельних ділянок та прав на них, крім випадків, визначених цим Законом, а також іншими законами [5].

Як бачимо, законодавець визначає декілька видів оцінок із метою визначення вартості земельної ділянки. Також у вказаному Законі безпосередньо не визначено окремого призначення проведення оцінки земельної ділянки для сплати судового збору.

Виходячи з практики та нормативних положень, ми вважаємо, що з метою визначення вартості спірної земельної ділянки доцільно використовувати саме експертну грошову оцінку, оскільки нормативна оцінка може використовуватися для виключних випадків, які вище були означені (оподаткування, державного мита під час міни тощо). Також відповідно до ст. 176 ЦПК України ціна позову визначається у позовах про визнання права власності на майно або його витребування – вартістю майна [1].

На користь застосування експертної грошової оцінки земельних ділянок для визначення розміру судового збору свідчать і сучасна судова практика.

Так, в ухвалі Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 04.03.2019 р. у справі №923/441/18 колегією суддів зазначено таке. Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» (у редакції, чинній на дату подачі касаційної скарги) судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом станом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі. Предметом позову у цій справі є повернення земельної ділянки, орієнтовною вартістю 1 830 220,80 грн (як зазначає скажник в касаційній скарзі). Статтею 181 Цивільного кодексу України до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Згідно з частиною 1 статті 190 Цивільного кодексу України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Таким чином, позовні вимоги про повернення земельної ділянки у розумінні змісту цієї статті є майновою вимогою, тобто судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового характеру. Пунктом 2 частини 1 статті 163 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що ціна позову визначається у позовах про визнання права власності на майно або його витребування вартістю майна.

Отже, судовий збір із позовної заяви про визнання права власності на майно, витребування або повернення майна – як рухомих речей, так і нерухомих – визначається з урахуванням вартості спірного майна, тобто як зі спору майнового характеру.

Верховний Суд дійшов висновку, що з урахуванням наведених вище приписів Закону України «Про судовий збір» (в редакції, чинній на момент подання позовної заяви) позивач повинен був сплатити судовий збір за ставкою, що підлягала сплаті під час подання позову, виходячи з вартості цієї земельної ділянки, а саме 1 830 220,80 грн [6].

Іншим важливим питанням щодо сплати судового збору у досліджуваній нами категорії цивільних справ (інших також) є питання розподілу судових витрат між сторонами, зокрема й сплаченого судового збору.

Відповідно до приписів ч. 1 ст. 141 ЦПК України судовий збір покладається на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог. У ч. 3 зазначеної процесуальної норми законодавцем визначені орієнтовні критерії під час вирішення питання про розподіл судових витрат [1]. Такі критерії мають загальний характер і стосуються всього комплексу процесуальних витрат, а не тільки судового збору. Це цілком є виправданим, оскільки кожна справа має свої особливості розгляду та вирішення, виходячи з конкретних обставин спору.

Натомість на практиці існує необхідність у визначенні загальних правил визначення розміру пропорційності

сплати судового збору відповідно до задоволених позовних вимог. У цьому плані корисним буде не внесення законодавчих змін, а формування єдиної правової позиції Верховного Суду.

Розглядаючи питання сплати судового збору у справах про захист речових прав на землю в порядку цивільного судочинства, варто зазначити, що чинний Закон України «Про судовий збір» не містить пільг (за виключенням окремих категорій позивачів та справ) щодо сплати судового збору у справах про захист речових прав на землю.

На наш погляд, щодо певних категорій справ доцільно запровадити пільговий режим сплати судового збору. Це може стосуватися справ про захист речових прав на земельні ділянки (паїв). Нині аграрна сфера займає одну із провідних позицій в економіці України. Основою аграрного виробництва є землі сільськогосподарського призначення.

Нині такі земельні ділянки (паї) надаються в оренду, обмінюються спадкуються тощо, а отже, виникають і спірні ситуації. Також в Україні непоодинокі випадки і незаконного привласнення таких земельних ділянок (так звані «рейдерські захоплення землі»).

Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» право особи на земельну частку (пай) може бути встановлено в судовому порядку [7].

Здебільшого власники таких паїв є фізичними особами, які не мають широких можливостей відповідного судового захисту (виходячи із суб'єктивного складу учасників процесу, такі справи вирішуються за правилами цивільного судочинства – ст. 19 ЦПК України).

Також варто враховувати й те, що з липня 2021 року в Україні стартує ринок земель сільськогосподарського призначення, а це призведе й до виникнення значної кількості спорів, пов'язаних із захистом права на землі товарного виробництва.

А отже, є необхідність у забезпеченні реалізації права на судовий захист власників земельних ділянок (паїв). І на цьому шляху ефективним буде запровадження пільгового режиму сплати судового збору у таких категоріях цивільних справ.

Отже, вважаємо за доцільне внесення зміни до Закону України «Про судовий збір», якими звільнити від нього власників земельних часток (паїв) під час заявлення позову про захист речових (майнових) прав на відповідні земельні ділянки, які виділені в натурі (на місцевості) та право на які оформлено відповідно до закону.

Висновки. Все розглянуте нами вище дає змогу сформулювати такі висновки:

- у визначенні розміру судового збору повинна бути економічна розумність із метою забезпечення реалізації права особи на звернутися до суду у разі порушення її суб'єктивного права. Це стосується і справ про захист речових прав на землю, які розглядаються й вирішуються в порядку цивільного судочинства;

- є необхідність у визначенні загальних правил визначення розміру пропорційності сплати судового збору відповідно до задоволених позовних вимог. У цьому плані корисним буде не внесення законодавчих змін, а формування відповідної єдиної правової позиції Верховного Суду;

- пропонується внести зміни до ст. 5 Закону України «Про судовий збір», якими звільнити від нього власників земельних часток (паїв) у справах про захист речових (майнових) прав на земельні ділянки (паї), які виділені в натурі (на місцевості) та право на які оформлено відповідно до закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.02.2021).

2. Про судовий збір: Закон України 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/print> (дата звернення: 15.02.2021).
3. TNS Opnsion for the European Commisison / Eurobarometr. European Commisison. URL: www.icpsr.umich.edu (дата звернення: 15.02.2021).
4. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: Постанова Пленум вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 17.10.2014 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14#Text> (дата звернення: 15.02.2021).
5. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15/print> (дата звернення: 15.02.2021).
6. Правова позиція Верховного Суду стосовно сплати судового збору за подання позовної заяви про визнання права власності на майно, витребування або повернення майна. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 04.03.2019р. у справі №923/441/18. URL: <https://vi.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/news/668813/> (дата звернення: 15.02.2021).
7. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України 05.06.2003 р. № 899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text> (дата звернення: 15.02.2021).